

H. TÓTH ISTVÁN

Károly Egyetem Filozófiai Fakultás, Prága

ISMERETEK VÁZLATA ÉS GYAKORLATSOR AZ IGEKÖTŐK TANÍTÁSÁHOZ¹

Bevezetés

Előjáróban fontosnak tartom megjegyezni, hogy a magyar nyelv anyanyelvként és idegen nyelvként történő tanítása mind a szemlélet, mind a módszertani kultúra vonatkozásában nemcsak hasonlóságokat, hanem jelentős fokú eltéréseket is mutat. Amikor a moszkvai Lomonoszov Egyetem docense voltam, akkor tapasztaltam meg azt, hogy az ottani filológiai fakultás minden hallgatója legalább négy féléven keresztül, míg az orosz nyelv és irodalom szakosok kilenc féléven át tanulták az orosz mint idegen nyelv tanításának problematikáját, és egyúttal jelentős óraszámban gyakorolták is az orosz mint idegen nyelv tanítását. Rendkívül fontosnak tartom és javaslom, hogy a magyarországi tanító- és magyartanárjelöltek tantervébe is kerüljön be a magyar mint idegen nyelv tanításának kérdésköre – legalább a tájékoztatás és tájékozódás céljával –, mivel ezzel még tudatosabbá tehetnénk anyanyelvünk tanítását mind az alsó, mind a felső tagozaton, valamint a középiskola évfolyamain.

Azzal, hogy sokoldalú a magyar igekötő, minden magyarul beszélő egyetért. Ugyanígy gondolkodnak erről a szakmai kérdésről – elméleti és gyakorlati vonatkozásban egyaránt – a nyelvünket idegen nyelvként tanuló külföldiek is.

Azzal, hogy az igekötő jellemzőinek és helyesírásának a tanítása, kiváltképpen megtanítása sok türelmet, számos kreatív feladatot, valamint alapos nyelvészeti háttértudást igényel tanítóinktól és magyartanárainktól a nyelvpedagógiai tapasztalatokon túl, ugyancsak egyetértünk.

Akkor miért kerül a jelen kötet hasábjain terítékre ez a könyvtárnyi szakirodalmat felölelő probléma? Azért, mert többarcú szófaj, mert a sokoldalú igekötő természetéről, helyesírási kérdéseiről, az ezekkel összefüggő nyelvpedagógiai problémákról az igekötők tanítását segítő nem lehet elégszer szólnunk.

---

¹ Köszönettel tartozom Garay Melindának, Csonka Csillának és dr. Gasparics Gyulának értékes tanácsaiért és észrevételeikért.

Mi az igekötő?

A magyar nyelv értelmező szótára így adja meg az igekötő fogalmát: „Az igéhez járuló, határozószóból lett, néha képző értékű elem, amely az igével kifejezett cselekvés, történés irányát vagy állapotát jelöli meg, s az ige eredeti jelentését kisebb-nagyobb mértékben módosítja (pl. *be-*; *ki-*; *meg-*); általában az ige előtt, meghatározott mondattani helyzetben pedig az ige után áll” (ÉrtSz. 447).

„Az igekötő (praefixum verbale) igéhez, igenévhez vagy más, igéből képzett névszóhoz kapcsolódó, annak jelentését a határozószókra emlékeztetően módosító szó” – írja A magyar nyelv könyve, amelyik a magyar igekötők gazdag gyűjteményét közli: *abba-, agyon-, alá-, által-, alul-, át-, be-, bele-, benn-, egybe-, együtt-, el-, elé-, ellen-, elő-, előre-, fel-, félbe-, félre-, felül-, fenn-, hátra-, haza-, helyre-, hozzá-, ide-, itt-, keresztül-, ketté-, ki-, kinn-, körül-, közbe-, közé-, közre-, közzé-, külön-, le-, meg-, mellé-, neki-, oda-, ott-, össze-, rá-, széjjel-, szembe-, szerte-, szét-, tele-, tova-, tovább-, tönkre-, túl-, újjá-, újra-, utána-, végbe-, végig-, végre-, vissza-* (Bokor 2004: 245–247). Megállapítható: rendkívül népes számú az igekötő-állományunk, amelyekben a kopás éppúgy jelen van, mint a gyarapodás.

A *Nyelvi, irodalmi és kommunikációs nevelés* című program Magyar nyelv könyvében ez olvasható: „Az igekötő az ige, illetőleg az igéből képzett névszó, valamint az igenév jelentését módosító szó. A magyar nyelv gyakoribb igekötői: *abba-, alá-, át-, be-, el-, elő-, fel-, hátra-, ide-, ki-, közbe-, le-, meg-, neki-, oda-, össze-, rá-, szét-, túl-, utol-, végig-, vissza-* stb. Az igekötővel ellátott szavakat sajátosan viselkedő összetett szavaknak tekintjük” (H. Tóth 1997: 35).

A Magyar grammatika szerint az igekötő olyan – a határozószókkal rokon – *viszony-szó*, amely tipikusan igéhez (esetleg igei természetű szóhoz, igenévhez, deverbális főnévhez) kapcsolódik, és elsősorban lexikai-szemantikai szerepű nyelvelem, az igék jelentésének módosítására, megváltoztatására szolgál. Ezt igazolják az *ír – megír – átír* formák is. Emellett megváltoztatja az ige szintaktikai környezetét is, tehát jelentés-változtató szerepe szintaktikai következményekkel is járhat, például *dönt valamiről – eldönt valamit* (Balogh 2000: 264–267).

Az igekötők szerepéről

Az igének, illetőleg az igével alkotott állítmányi szerkezetnek döntő szerepe van a nyelvi kapcsolatteremtés kialakításában. Ehhez sokféleképpen járulnak hozzá maguk az igekötők is, mivel kifejezhetik:

1. a mozgás irányát
  - *megy – kimegy, lemegy, átmegy;*
  - *ugrik – leugrik, felugrik, beugrik stb.;*
2. a cselekvés/történés
  - befejezettségét

- *szánt* – *felszánt, megszánt, kiszánt*;
- *érik* – *megérik, beérik, elérik* (a vonatot) stb.;
- kezdését
  - *gyújt* – *felgyújt, begyújt, rágyújt*;
  - *hallgat* – *elhallgat, belehallgat, visszahallgatja a felvételt* stb.;
- tartósságát
  - *álmodozik* – *elálmodozik*;
  - *beszélget* – *elbeszélget* (H. Tóth 2004: 18–25).

Nemcsak a magyarban, hanem más nyelvekben is gazdag az igekötő-állomány, de a magyar nyelvben igen fontos grammatikailag, szemantikailag és pragmatikailag is a sorrendiség, mivel van:

1. **elől álló igekötő** (egyeses szórendű vagy összefoglaló szórendű): *bemegy, felír* stb.;
2. **hátral álló**, vagyis elváló igekötő (fordított szórendű/kirekesztő szórendű): *nem megy be, írd fel, Hogyan utazik el?* stb.;
3. **közbeékeléses** (megszakításos, megszakított szórendű, ha az igekötő és az ige, illetőleg az igéből képzett igenév közé más szó kerül/ékelődik) **igekötős forma**: *át is ad, be fog menni, el van rongyolódva, ki akar rohanni* stb.

A fordított szórendű igekötős szerkezetek úgynevezett nyomatékos mondatokban találhatók. A magyar nyelvet anyanyelvként tanítók tudjuk, mert nyelvészeti tanulmányaink is megerősítettek bennünket ebben az ismeretünkben, de (vagy éppen ezért is) szakmai kötelezettségünk magyar anyanyelvű tanítványainkban is tudatosítanunk, hogy melyek azok a helyzetek, amikor fordított szórendű (másképpen: hátravetett, illetőleg elváló) lesz az igekötő:

1. **kérdő mondatokban**: *Hány szilvát eszünk meg? Mikor jönnek ki a moziból? Hová érkezik meg a vonatod? Péter jön ki a moziból? – Péter kijön a moziból?* (E két utóbbi példa esetében meghatározó a középpontba helyezett közleménydarab. Az első esetben Péter a nyomatékosított, a második esetben a *kijön* információ az elsődleges, amelyik éppen az állítást fejezi ki, nem pedig a tagadást. Ennek a nyelvi ténynek megfelelően viselkedik az igekötő.)
2. **tagadó mondatokban**: *Nem én mondtam el. Nem adta oda. Nem írtam le.*
3. **felszólító mondatokban**: *Írd meg a leckét! Adjunk át egy szál virágot is az ünnepeltnek!*

Az igekötők – a képzőkhöz hasonlóan – új jelentésárnyalatot is kölcsönözhetnek az igéknek, vagy akár meg is változtathatják azok jelentését: *kimos, elmos, lemos, megmos, felmos* stb. Ezt, vagyis az igekötők jelentésmódosító szerepét vizsgálva láttam szükségesnek az itt következő rendszerezést elvégezni. Nyilvánvalóan nem törekedhettem teljességre, minden árnyalat érintésére, ugyanakkor a probléma fontosságára mindenképpen rá kívántam irányítani a magyar nyelvet anyanyelvként tanítók figyelmét. Az alábbi rendszerezésnek az elkészítésekor a közgazdász szakirány keretében nyelvünket tanuló külföldieknek készített magyar nyelvkönyvet vettem alapul.

A jelentésmódosítás fajtája		Példák	
		a vonatkozó gyakori igekötők közül	a jelentés módosulására rendszermondatokban
1.	A cselekvés befejezettsége	<i>meg-, el-, le-, ki-, bele-</i> stb.	<i>Megírom</i> a leckét. Marci <i>elolvassa</i> a regényt. Andris, <i>leírtad</i> az új betűket?
2.	A cselekvés megkezdése, megkezdődése	<i>meg-, rá-, el-, fél-</i> stb.	Gergő <i>megszerette</i> a tejet. Az ünnepelt <i>elfújta</i> a gyertyát. <i>Rájöttetek</i> az igazságra?
3.	A cselekvés tartóssága	<i>el-, át-</i> stb.	A fiúk <i>elfocizták</i> az egész délutánt. <i>Átaludtuk</i> a matekórát?
4.	A cselekvés elhibázottsága	<i>el-, félre-, le-</i> stb.	István <i>elnézte</i> a példát, így nem kapott ötöst. A lázas betegek gyakran <i>félrebeszélnek</i> .
5.	A cselekvés részleges módosítása	<i>újja-, jóva-</i> stb.	Vajon <i>újjaépítették</i> már a Margit hidat? Azt hittem, hogy <i>jóvátehetem</i> a hibámat.
6.	A cselekvés teljes módosítása	<i>elő-, létre-</i> stb.	<i>Előfordulhat</i> , hogy nem találkozunk. Nemrég egy edzőtermet <i>hoztak létre</i> az iskolánkban.

Az igekötő módosíthatja az ige aspektusát, hiszen az olvas – *elolvas*, terem – *megterem* és hasonló párok esetében a be nem fejezettség/imperfektség – befejezettség/perfektség közötti különbség hordozója éppen az igekötő (Pátrovics 2002: 481–489).

Mindenképpen megjegyzendő, hogy az igekötős és az igekötő nélküli ige között legtöbbször funkcionális különbség van, ezért egymással nem cserélhetők fel, hiszen mást-mást jelentenek: *megy* – *elmegy*, *írok* – *félírok*; *pusztulnak* az oroszlánok – *elpusztulnak* az oroszlánok.

Hol állhatnak az igekötők?

Ha az egyes igekötő az ige vagy az igenév élén/elején áll, akkor összetett igealakról beszélünk, ebben az esetben újabb jelentéssel, illetőleg jelentésárnyalattal bővül az eredeti igealak: *ad* – *bead*, *ráad*, *megad*, *lead* és így tovább.

A kettős igekötők a magyar nyelv régi korszakaiban voltak használatosak: Isten, akit akar, székiből *el-le veti*. Archaizálásul is alkalmazzák költőink, íróink: *Az Isten a szívemben vagy, / Csak néha-néha el-ki sétál [...]* (Ady Endre: Követelő írás sorsunkért).

Az irányjelentésű igekötőink páros igekötőkként egymás ellentétéül állnak: *ki-be mászkált az épületben; fel-le sétál az utcán; ide-oda futkározik örömében*.

A cselekvés megismétlődését fejezik ki a *megismételt igekötők*, ezek *ikerigekötők*: *ki-ki-néz, rá-rátekint, meg-megáll* stb. (Varga 1996: 34–42.)

Az ősi, egy szótagú igekötőinket önállóan is használjuk bizonyos esetekben. Ezek akkor határozószói értékűek: *A fehér hóra le / Piros vériünk csepeg*. (Petőfi Sándor: A farkasok dala). Az eldöntendő kérdésre adott feleletben önálló szómondatként viselkednek: *Bejössz? Be*.

Ha nincs funkcionális különbség az igekötős ige és az igekötő nélküli ige között, akkor hiányozhat az igekötő: *vizet ittam – megittam a vizet; földhöz vágta, karját törte, azonnal indul a vonat, három unokám született*. Ezekhez – *mint a vizet ittam – megittam a vizet* példához – ugyancsak beírhatók az igekötős alakok.

Tagadó és tiltó szerkezetekből is hiányozhat, illetőleg elmaradhat az igekötő: *Nem fekszem le. – Nem fekszem. Feküdj le! – Feküdj! Állj meg! – Állj!*

Nem a teljességre törekedve, inkább emlékeztetőül, illetőleg a probléma után való járásra, mintegy biztatásul adok meg olyan nyelvtani és nyelvhasználati helyzeteket, amelyek igazolják a tényt, hogy vannak nyelvünkben szavak, amelyek meghatározzák az igekötő helyét.

1. Az **igekötő** mindig az **ige előtt áll**, ha a mondatban:

- a *mind* és a vele létrehozott szóbokor valamelyik tagja van jelen, például: *mind, mindenki, mindketten, minden, mindent, mindezt, mindet, mindig, mindenhonnan, mindenhol, mindenhová* stb. *Mind eljöttek, akiket meghívtunk. Akik látni akarták az ünnepségünket, mindenholn megérkeztek. Te is elutazol mindenhová, ahová teheted?* Stb.;
- a *nagyon, alaposan, majdnem, teljesen*, az *egész*, az *összes* szavak, kifejezések fordulnak elő: *Nagyon felbosszantottál! Teljesen beborult az ég, mindjárt elered az eső. Az összes palacsintát felfaltuk ma is, mint mindig.*

2. Az **igekötő** mindig az **ige után áll**, ha a mondatban:

- a *kevés, összesen, ritkán, alig, nehezen, hiába* stb. szavak találhatók meg: *Kevés pénzt gyűjtöttem össze a kirándulásra. Alig aludtam el, máris szólt a kakas.* Stb.
- a *nem* és a *se/sem* szóbokor valamelyik tagja van jelen, például: *sehonnan se(m), sehol se(m), sehová se(m), semerre se(m), senki se(m), semmi se(m), soha se(m), sehogyan se(m)* stb.: *Nem főzünk be meggylevárt idén. Azóta se mentem fel a padlásra, amióta eldőlt a létra.* Stb.

3. Az **igekötő többségében az ige után áll**, ha a mondatban a *sok, sokan, sokszor, jobban, örökre, még jobban* szavak, kifejezések állnak. *Sokan mentek el a vásárba. Jobban készítettem volna el ezt a süteményt, ha figyelmesebb lettem volna!* Stb.

Az igekötők helyesírásáról

A magyar igekötőkkel foglalkozva megkerülhetetlenül szembetalálkozunk *helyesírásuk* kérdéseivel is, ezért jelentékeny figyelmet érdemel az igekötős igék helyesírása.

1. Az **elől álló igekötő** helyesírásáról azt kell tudnunk, hogyha az igekötő közvetlenül a saját igéje vagy igenéve, avagy az igéből képzett névszó előtt áll, akkor egybeírjuk vele: *átad, kiállítani, megadó, szembenézve, eltartás* stb.
2. Az **elválo igekötő** helyesírása nem okozhat gondot, hiszen ha az igekötő saját igéje vagy igenéve után áll, különírjuk tőle: *nem adta oda, írd meg a levelet, nem nézve le* (= nem vetve meg) *a véleményét* stb.
3. Az úgynevezett **közbeékeléses forma** helyesírásának az a lényege, ha az igekötő és a hozzá tartozó ige vagy igenév, avagy igéből képzett névszó között más szó/szavak áll(nak), akkor az igekötő megmarad külön szónak: *el is menne, le ne jöjj, közre kell adni, föl sem véve, a meg nem értés okozta* stb. (Kérdés, hogy az ige tartozik-e az igekötőhöz, avagy az igekötő tartozik az igéhez.²)
4. Az igekötőnek az **igével vagy igenévvél való egybeírása**, illetőleg különírása jelentéssel különbségre utal: *megvan öt kilo is – meg van töltve a fegyvere, beleszeretett a szomszédjába – bele szeretett volna szólani* stb. Az igekötő ezekben az esetekben nem ugyanazokhoz az igékhez kapcsolódik!
5. A **megismételt igekötők** közé kötőjelet kell tennünk, és így írjuk egybe az igével vagy az igenévvél: *ki-kinéz, fel-felbukkanó, meg-megállva, vissza-visszatérés* stb.
6. Az **ellentétes jelentésű** igekötőket kötőjellel kapcsoljuk össze, és különírjuk őket az igétől vagy az igenévtől, avagy az igéből képzett névszótól: *ki-be járkal a házban, ki-be járkalás, a nyugtalanságtól le-föl sétál a folyosón, előre-hátra pillantva indult az útjára, le-föl járkalás* stb.
7. Az **igekötőül használt határozószókat** külön kell írunk, ha a határozószói szerepüket hangsúlyozzuk: *abba tette, amiben korábban volt – abbahagyta; fenn/fönn maradt éjjel – fenn/fönnmarad a híre; ide jött, nem amoda – idejött hozzám* stb. Arról van szó, hogy a határozószók többféle szófajjá változhatnak. Ezért az *abba tette, fenn maradt éjjel, ide jött* szerkezetekben az *abba*, a *fenn* és az *ide* határozószó, míg az *abbahagyta, fennmarad, idejött* szóösszetételekben már igekötő.
8. A **személyes névmási szerepű, az igekötővel azonos határozószókat** is különírjuk mind az igétől, mind az igenévtől: *mindig csak rá (= őrá) gondolok – jólesik rágondolnom; hozzá (= őhozá) ment vendégségbe, nem hozzám – hozzájárulok, hogy megtudják a titkomat; mindig rád (= terád) emlékezem – ráemlékezés* stb. Itt is a határozószó szó-fajváltásával kapcsolatban leírtakat vehetjük alapul.

Az eddigiekben közöltek tanítását-tanulását segítő, a gyakorlást könnyítendő írtam-szerkesztettem azt a többnyelvű feladatgyűjteményemet, amelyikkel a magyar

2 Dr. Gasparics Gyula szíves szóbeli közlése.

mint idegen nyelv tanítását kívántam több aspektusból segíteni (H. Tóth 2005). Ebből szemezgettem, amikor a *Módszertani Közleményekben* egy pragmatikusnak nevezhető összefoglalót tettem a gyakorló magyartanárok elé (H. Tóth 2008: 218–228).

Követendő tanácsnak tartom az igekötők tanításával összefüggésben is a következőket: akkor járunk el különösen jótekonan és hatékonyan, vagyis eredményesen a nyelvi-helyesírási kompetenciákat fejlesztendő, ha következetesen törekszünk a szöveg különböző szintjeinek (mondat, bekezdés stb.) megszerkesztésére, stilisztikai többletjelentésük felfedeztetésére is.

Növelhetjük tanítványaink anyanyelv- és idegennyelv-használati önállóságát az igekötőkkel összefüggésben akképpen is, ha egy- és/vagy többnyelvű szótárral munkáltatjuk őket, amikor erősítjük jártasságukat mind az anyanyelvükben, mind a tanulandó idegen nyelvben. Nekünk, tanítóknak és magyartanároknak is erősítheti, pontosíthatja, továbbá átgondolásra készítheti az igekötőkről való tudásunkat, ha alkalmanként kontrasztív szemléletű szakmunkát is tanulmányozunk (Szűcs 1999).

Növendékeink tudásának elmélyítését szolgáljuk a célnyelvi közegből való reáliák, például űrlapok, prospektusok, jegyfajták stb. (Poór 2001) alkalmaztatásával, amikor a magyar igekötős igék felhasználását várjuk el tőlük játékosnak tűnő, ám mindenképpen hasznos teendők elvégztetésekor.

Ne halogassuk kézbe venni a magyar mint anyanyelv tanításakor a magyar mint idegen nyelv tanítása taneszközeinek gazdag kínálatából az igekötő és az igekötős igék mibenlétével foglalkozó dolgozatot (Szili 1985), vagy az igekötős igék képzését tárgyaló elméleti fejtegetéseket és gyakorlati vizsgálatokat (Szili 1995), avagy az igekötős igék világát bemutató gyakorlókönyvet (Máté 2001). Ugyanígy hasznunkra lehet az igekötőkkel foglalkozó tematikus feladatgyűjtemény is (Hoffmann 2002). Diákjaink nyelvhasználatát ápoló, de semmiképpen sem tola-kodó tevékenységünket erősen befolyásolhatja, ha gondosan tanulmányozzuk igekötős igéink jelentésének a szemünk láttára és fülünk hallatára történő változását (Sólyom 2016).

A sokirányúsága miatt nyújthat komoly problémaközpontú összefoglalót – elsősorban háttértudásunk pallérozása vonatkozásában – a magyar nyelvet idegen nyelvként közgazdasági szakirányra készülő tanulóknak írt-szerkesztett tankönyv, amelyik segítségével igekötős igéink vonzatos szerkezetekben előforduló alakjait hasonlíthatjuk össze más-más jelentésű vonzatos szerkezetekkel (Chikán–Csonka–Garay 2003).

Az Akadémiai Kiadó *Szó, ami szó* című magyar és angol nyelvű tematikus magyar szólástára az igekötőinkkel való árnyalt és változatos munkáltatásra ugyanúgy bőséges alkalmat nyújt, amiként a szókincsfejlesztés kiváló terepe, a magyar mint anyanyelv, valamint a magyar mint idegen nyelv, továbbá az angol nyelv tanításakor is (Maruszki 2012).

A Balassi-füzetek *Miénk a vár!* című kötete nemcsak az igekötők szempontjából tekinthető játékos szókincsfejlesztő feladatgyűjteménynek, modulszerűen variálható füzetnek, hanem feladatépítésre, a hazai viszonyok közötti adaptálásra is készítő, ezért érdemes

utánajárnunk, megismerkednünk ezzel a kiadvánnyal annak ellenére, vagy talán éppen ezért, mert a Magyarország határain kívül élő magyar származású gyerekek számára írták-szerkesztették őket. (Gordos–Varga 2012).

Gyakorlatsor az igekötők tanításához

1. Kapcsoljátok össze az *ad*, *ír*, *vesz* igékkel a gyakori igekötők közül azt, amelyiket lehet! Hogyan módosította az igekötő az ige jelentését? Alkossatok mondatokat, hogy lássátok az ige jelentésének a változását!

Gyakori igekötők
<i>abba-, agyon-, alá-, által-, alul-, át-, be-, bele-, benn-, egybe-, együtt-, el-, elé-, ellen-, elő-, előre-, fel-, félbe-, félre-, felül-, fenn-, hátra-, haza-, hozzá-, ide-, itt-, keresztül-, ketté-, ki-, kinn-, körül-, közbe-, közé-, közre-, közzé-, külön-, le-, meg-, mellé-, neki-, oda-, ott-, össze-, rá-, széjjel-, szembe-, szerte-, szét-, tele-, tova-, tovább-, tönkre-, túl-, újra-, utána-, végbe-, végig-, végre-, vissza-</i>

2. Alkossatok minél több igekötős igét vagy igeszarmazékot az alábbiak felhasználásával, majd írjatok velük mondatokat!
  - a) igekötők: *el-, fel-, ki-, le-, meg-, össze-*;
  - b) igék, igeszarmazékok: *épült, indulnak, kutatni, találni, váló, nehezítik, könnyíti, vizsgálják, szerelt, tesz, függesztik*
3. Mit fejeznek ki a *mos* igének az *át-, el-, fel-, ki-, le-, meg-* igekötőkkel ellátott alakjai? Foglaljátok változatos szerkezetű mondatokba a válaszaitokat, majd írjátok le a legötletesebb megoldásokat!
4. Kapcsoljátok egy-egy igekötőt az *ejt, fejt, fojt, folyik, gyújt, ijeszt, sújt, süllyed* igékhez, majd szerkesszetek velük összetett mondatokat!
5. Párosítsátok az igekötős igéket a megfelelő jelentéssel, majd írjatok velük egy-egy mondatot!

A) Igekötős igék	B) Az igekötős igék jelentése
belefogott	alaptalanul vádolják, gyanúsítják;
felfogta	megértette;
kifog (rajta)	tévedett, hibát követett el;
melléfogott	hozzákezdett;
ráfogják	nem győzi erővel

6. Fejtsétek ki helyesírási szempontból azt, hogy mi történik akkor, ha az igekötő és az ige között más szó áll! Szerkessztek mondatokat az alábbiak felhasználásával!
- el-, fél-, ki-, meg-*;
  - is, nem, se, sem*;
  - ad, bujdosik, rezzen, vesz*
7. Alkossatok igekötős igéket, azután fejezzétek be a meghatározásokat!
- be-, el-, fél-, ki-, meg-, rá-, vissza-*;
  - számol*

Megszüntet valamit	
Tájékoztat az elmúlt negyedévi munkáról	
Eldönti, ki lesz a hunyó	
Megnézi, mennyi aprópénze van	
Indítja az űrhajót	
A bíró a bokszolóra	
A bűnöző az ellenfelével	

8. Alakítsátok át állítóvá a következő tagadó mondatokat! Írjátok le az átalakított mondatokat!
- Nem kell kihirdetni a döntést.
  - Sándort nem tudták rászedni a tréfára.
  - A műhelyben nem akarják összeforrasztani a két vasdarabot.
  - Ezt a tuskót baltával nem lehet széthasítani.
9. Szerkesszétek át ezeket a mondatokat úgy, hogy alkalmazzátok az *akarjuk, szoktam, tudta* igealakokat!
- Mindennap megtanulom a leckémet.
  - Kihívjuk az évfolyam csoportjait tanulmányi versenyre.
  - A róka átugrotta az árkot.
10. Magyarázzátok meg az alábbi igekötős igék jelentését, majd írjátok velük egy-egy mondatot! Szerepeljenek változatosan – a külön- és az egybeírás szempontjából – az igekötős igék a mondataitokban!
- átugrik, beugrik, elugrik, felugrik, ideugrik, kiugrik, leugrik, megugrik, odaugrik, ráugrik, visszaugrik*

11. Csoportosítsátok írásban ezeket a példákat a táblázat szempontjai szerint!

meg + szokott + látogatni, meg + szokott, meg + nem + érti, el + el + szunnyad, képzeld + el, ne + is + szóljatok + bele, be + be + kukkant, meg + vitatjuk, be + akar + jutni, jegyezzétek + meg, ki + virágzik, fel + fog + szólalni, meg + kérdezték, vissza + vissza + néz, meg + tudja + érteni, fel + szeretnélek + keresni, meg + van, meg + van + hűlve, meg + lesz + elégedve, le + le + pihen, széjjel + hint, ki + van + nyitva, el + utazott, be + van + festve, el + van + törve, meg + is + vették

Igekötő + ige	Ige + igekötő	Igekötő + más szó + ige(név)

12. Hogyan írástok helyesen az igekötős szó szerkezeteket?

a)	b)	c)
át + fogja + a + derekát át + néz bele + bele + kap el + leszel + keseredve át + fogja + nézni le + föl + szaladgál meg + van + öt + kiló ne + adja + vissza szerte + széjjel + futottak vissza + tekint	el + leszel + feledve + sokáig előre + hátra + mozgatva fel + sem + jegyezhető föl + föl + hangzó hagyja + félbe meg + szeretné + mondani mellé + fektetve + találták neki + futás tova + libben túl + tudsz + jutni + rajta	ide + oda + tántorgó kérd + ki keresztül + szelő ki + ki + lép ki + szabad + állni meg + szeretne + nagyon mellé + volt + fektetve nem + gondolni + rá olvasd + el végbe + megy

13. Alkossatok mondatokat az adott szavakból, és írástok le a legsikeresebbeket!

meg, neki, tetszett, a könyv	
a vízbe, ugrani, bele, fog	
a mozdulatot, meg, ezt, figyelni, tetszett	
a munkába, bele, fog	
még, meg, tegnap, volt, a labdám	
össze, az utcán, fognak, találkozni	
volt, a pohár, már, repedve, meg	
valamennyien, fognak, össze, a munkában	

14. Alakítsátok át az alábbi mondatokat úgy, hogy használjátok fel a kiemelt szavakat!

<i>akar, fog, kell, lehet, tud, szeret</i>
Köntörfalazás nélkül elmondta a véleményét.
Az állatorvos alaposan megvizsgálta a beteg cicát.
Mivel fényes nappal volt, könnyű volt megtalálni a helyes utat a hegyoldalba.
Az orvosok a beteg érdekében megpróbálták a lehetetlent is.
A Liverpool kikérte klubjától a milánói sztárjátékost.

15. Melyik igekötővel lesz helyes a mondat?

Az idegenvezető *(be-, fel-, meg-)* ___mutatta az Operaházat. A turisták *(át-, le-, meg-, oda-)* ___néznek a Gellérthegyről a Parlamentre. Hazaindulás előtt *(be-, el-, ki-, meg-, rá-)* ___búcsúztam a barátomtól. Délután *(át-, el-, ki-, szét-, vissza-)* ___mentem a piacra. Mivel sok időm van ma este, ezért *(át-, be-, el-, fel-, ki-)* ___olvasom az újságokat. Az utas hiába futott lélekszakadva, ugyanis már *(be-, el-, fel-, meg-, vissza-)* ___indult a vonat.

16. Fűzzétek a megfelelő igekötőt a mondatok igéihez! Alakítsátok át a példamondatokat úgy, hogy a következő igealakok szerepeljenek bennük!

a) *el-, meg-, át-*;

b) *akarjuk, szoktam, tudta*

Nemcsak a róka, hanem a farkas is ___ugrotta az árkot. Mindennap ___olvasok néhány magyar nyelvű újságcikket. ___hívjuk a tanárainkat is egy csoporttalálkozóra.

17. Egészítsétek ki a *jár* ige megfelelő igekötős alakjával a következő mondatokat!

Kata biciklivel _____ már szinte egész Kecskemétet. A szomszédból gyakran _____ hozzánk beszélgetni. Az óra szerkezete _____, ha nem húzzák fel időben. Ferenc önhibáján kívül került bajba; jól _____, szegény! Istvánt egymás után érik a kellemetlenségek; úgy látszik, hogy _____ a rúd. A boltban a pénztárnál mindig meg kell számolni azt a pénzt, ami _____. Ha valaki ravaszabb, agyafúrtabb egy másik embernél, arra azt mondják, hogy _____ az eszén.

18. Mit fejezünk ki az igekötők ismétlésével a *be-benéz; meg-megáll; ki-kiszól; fel-felpillant; vissza-visszatekint* szavakban? Alkossatok egy-egy mondatot, és a legötletesebbet írjátok is le!

19. Egészítsétek ki az alábbi mondatokat a megfelelő igekötőkkel és névszóragokkal!

A tanulók közül többen ___mennek a terem___.
István ___vett egy csokoládészeletet a doboz___.
A vendégek későn jönnek ___ a város___.
A megállóban ___szállunk a villamos___.
Évek múlva utaztam ___ a szülővárosom___.
Az iskolánál ___szállunk az autóbusz___.
A diákok gyakran járnak ___ a könyvtár___.
Amikor Kata ___ült az autó___, gyorsan ___ is indította.
Andris is ___jött az emelet___.
A kíváncsiság ___vitt a kirakat___.
A nézők lassan ___sétálnak a büfé___ a színházterem___.
Zsóka akkor lépett ___ a mozi___, amikor ___érkeztünk.
Melyik villamosról mondtad, hogy ___megy a Szabadság híd___?
Tanulás után fáradtan dőltem ___ az ágyam___.
Marci hibátlanul írta ___ a szavakat a táblá___.
Amikor a lámpa zöldre vált, akkor szabad ___menni az út___.
A tanár is ___lépett a terem___.
Ebéd után a konyhá___ ___megyünk a nappali___ teázni.
Miért jöttetek ___ a hegytető___?
Az eltévedt turista ___ment egy rendőr___ tanácsért.
___mentem az ötödik emelet___ a postaládám___ a levelemért.
A szótárakat akkor adom ___, amikor ___jössz a szobám___.
Te is a piac___ szereted ___venni a friss zöldséget?
Gergő egyedül még nem léphet ___ a járdá___.
Szívesen nézelődünk ___ a torony___, ahonnan kellemes a ___látás a táj___.
Menjünk ___ a Corvin mozi___ egy Tarr Béla-film___!

20. Egészítsétek ki ezeknek a szókapcsolatoknak az igéit igekötőkkel! Foglaltok mondatba a kiegészített szó szerkezeteket!

___törte a zárat; ___törte a tányért; ___törte az ablakot; ___törte a lovat; ___mossa a kezét; ___mossa a ruhát; ___mossa a padlót; ___ülteti a krumplit; ___veti a földet; ___veti a kabátját; ___veti a hálót; ___számol a pénzzel; ___számol az ellenséggel

21. Egészítsd ki az alábbi igekötőkkel az itt olvasható magyar közmondásokat és szólásokat: *át-, bele-, el-, le-, meg-*!

Nem esik ___ az aranygyűrű az ujjáról.
Az aranyból is cseppen ___.

Az arany a tűzben tisztul, a polyva ____ég.
Mindenkinek ____van a maga baja.
Nem lehet oly bánat, mit a szép szó ____ ne lágyítana.
____törött a mécses.
Beteg se volt, mégis ____holt. (= kivégezték, felakasztották)
Olyan köd van, hogy a bicsak is ____áll benne. (bicsak = bicska)
Másutt is ____ szokták a csontról enni a húst. (= mindenütt megbecsülik az értékeset)
____hegedülték rajta Szent Dávid nótáját. (= alaposan elverték)
Úgy jár, majdnem a dereka törik _____. (= gögösen jár)
Üres dió, üres pohár, ha ____törik, sem nagy kár.
____esik rajta, mint dorozsmai ember a talicskán.
Nincs olyan vad gyümölcs, ami ____ nem érik.
____jön a hajnal, ha a kakas nem kukorékol is.
Addig jár a korsó a kútra, míg ____ nem törik.
A gond idő előtt ____véníti az embert.
A halál mindent ____kaszál.
A hólyagot sem fújják ____ egyetlen lélegzettel.
A jég hátán is ____él.
Bajban ismered ____ a barátot.
____szakadt a jégbe, de a keze felül maradt.
Drágán fizette ____ az árát.
Egy rókáról nem lehet két bőrt ____húzni.
Ha ____szedted a fölét, edd ____ az alját is!
Hallgatás ____egyezés.

22. Szerkesszétek meg az igekötős igéket és igeneveket, és egészítsétek ki velük a szöveget!
*meg + szereti, el + olvastam, ki + akar + találni, be + mutatja, meg + értettem, be + be
+ néz, meg + szeretne + fogni, vissza + utasítja, el + sem + tudtam + képzelni, meg +
láthattam, vetődik + ki, meg + szerettem*

Amikor ennek a csodaszép balettnak, a *Diótörő*nek a címét hallottam, _____
_____, mit jelenthet. Aztán _____ az Operák könyvében a mű
meséjét, és akkor _____ a címét is.
Tegnap _____ Csajkovszkij gyönyörű balettjét. Legjobban az első
felvonás tetszett.
Sűrű pelyhekben hull a hó az ódon német városkára, és a házak ablakán barátságos fény
_____ a fehér éjszakába. Nagyon _____ az öreg műsze-
részt, aki _____ a gyerekekhez, és mindig _____ valami
új szórakozást. _____ a futkározó gyermekeket, de ez nem sikerül neki.

_____ a kis társaságnak a furcsa játék babát, a *Diótörőt*. Mindenki
_____ a csúnya babát, az egyik kislány azonban _____.

23. Akkor ismerhetitek meg ezt a gyermekkori történetet, ha jól szerkesztitek bele az adott igekötőkből, igékből és más szavakból álló kifejezéseket.

a) *agyon-, át-, be-, el-, fel-, félre-, hozzá-, keresztül-, ki-, meg-, meg-meg, neki-neki;*
b) *ásott, dobta, érezte, fogott, futott, kiáltott, rezzentette, riadt, rontott, segítette, serkent, szabadításához, szeretett volna szabadulni, szúrt, tűnt, ültette, ütötte volna*

Marci, Andris és Gergő fákkal _____ kertünk végét.
_____, mikor az egyik _____ gödör fölé hajoltak. Abban bizony egy _____ sündisznó szaladgált! _____ a gödör falának, de minduntalan hanyatt esett. _____ börtönéből. Marci, Andris és Gergő a világért sem _____, hanem _____ az ásót, és _____ a sün _____. Marci _____ ujjai-
ból _____ a vér, mégis szívesen _____ az akadályon a kis állatot. Milyen boldogan _____ a sün a veszélyes helyről! Marci, Andris és Gergő százszorosan _____ a parányi állat örömét.
Boldogan néztek utána, amint _____ a bokrokat, és végül _____ a sűrű bozótban.

Marci, Andris és Gergő fákkal *ültették be* kertünk végét.
Felkiáltottak, mikor az egyik *kiásott* gödör fölé hajoltak. Abban bizony egy *megriadt* sündisznó szaladgált! *Neki-nekirontott* a gödör falának, de minduntalan hanyatt esett. *Ki szeretett volna szabadulni* börtönéből. Marci, Andris és Gergő a világért sem *ütötték volna agyon*, hanem *félredobták* az ásót, és *hozzáfogtak* a sün *kiszabadításához*. Marci *megszúrt* ujjaiából *kiserkent* a vér, mégis szívesen *segítette keresztül* az akadályon a kis állatot. Milyen boldogan *futott el* a sün a veszélyes helyről! Marci, Andris és Gergő százszorosan *átérezték* a parányi állat örömét.
Boldogan néztek utána, amint *meg-megrezzentette* a bokrokat, és végül *eltűnt* a sűrű bozótban.

24. Pótoljátok ki ennek a szövegnek az igéit a helyénvaló igekötőkkel!

át-, bele-, el-, elő-, fel-, fel-fel-, keresztül-, le-, meg-, meg-meg, neki-, össze-, rá-, szét-, végig-

Aki _____ismerte a Bükköt, nem minősíti költői túlzásnak azt az állítást, hogy _____
bűvöl a szépségével.

Nézzük csak _____ a vadregényes völgyeket! Itt egy fenyves bukkon _____, ott az erdőn

kanyarog ___ az árnyékból ___villanó patak. Partja ___meg ___ van szőve harangvirágokkal. Messziről ___zúg a vízesés moraja. Egy mohos szikla oldalából kristálytiszta ___csillanó forrás tör ___. Több méter magasságból szökken ___. A völgy alján ___gyűlik, ___terül a víz. ___folyik a patak is, így tó lesz belőle. ___csillannak benne a cikázó pisztrángok.

A völgy ___torkollik egy keskeny ösvénybe, ez meg ___vezet az ősember barlangjának. Meredek kapaszkodó vezet oda ___. A látvány ___éri a fáradságot. A hűvös barlang faláról ___sötétlik az ősember tűzének nyoma. A törmelékből ___ lehet kotorni az idő által ___temetett csontokat. Ha ___nézzük őket, ___akadunk a medve csigolyacsontjaira is.

Aki *megismerte* a Bükköt, nem minősíti költői túlzásnak azt az állítást, hogy *elbűvöl* a szépségével.

Nézzük csak *meg* a vadregényes völgyeket! Itt egy fenyves bukkan *fel*, ott az erdőn kanyarog *keresztül* az árnyékból *fel-felvillanó* patak. Partja *át* meg *át* van szőve harangvirágokkal. Messziről *felzúg* a vízesés moraja. Egy mohos szikla oldalából kristálytiszta *megcsillanó* forrás tör *elő*. Több méter magasságból szökken *le*. A völgy alján *összegyűlik, szétterül* a víz. *Belefolyik* a patak is, így tó lesz belőle. *Meg-megcsillannak* benne a cikázó pisztrángok.

A völgy *beletorkollik* egy keskeny ösvénybe, ez meg *nekivezet* az ősember barlangjának. Meredek kapaszkodó vezet oda *fel*. A látvány *megéri* a fáradságot. A hűvös barlang faláról *felsötétlik* az ősember tűzének nyoma. A törmelékből *elő* lehet kotorni az idő által *betemetett* csontokat. Ha *végignézzük* őket, *ráakadunk* a medve csigolyacsontjaira is.

25. Képzeljétek el, hogy van egy leromlott állapotú hétvégi házatok! Mindenképpen fel akarjátok újítani, mert szép helyen, tó mellett, erdőben található ez a kis házikó. Írjatok egy történetet ezeknek az igekötős igéknek és egyéb kifejezéseknek a felhasználásával!

A szükséges foglalkozások	A legfontosabb elvégzendő munkák
kőműves (falat, lépcsőt stb. épít, javít) tetőfedő (háztetőt újít fel vagy készít) asztalos (bútort készít, javít) üveges (ablaküveget helyez be) parkettás (padlót, parkettát javít, rak, fektet le) szobafestő (helyiségeket fest be, vagy tapétát ragaszt fel) vízvezeték-szerelő villanszerelő	megjavíttat kicseréltet kifestet betetet lerakat be-/felszereltet elvitet kitakaríttat rendbe hozat

Összefoglalás

Az igeekötők tanításával összefüggő fenti gondolatmenetemben az elengedhetetlen tanítói és magyartanári háttértudást vázoltam fel. Szóltam az igeekötők jelentéséről és szerepéről, valamint idéztem az igeekötő meghatározásával foglalkozó referencia- és iskolai nyelvtanokból. Rámutattam arra is, hogyan fordulnak/fordulhatnak elő igeekötőink a különböző struktúrákban. Áttekintettem az igeekötőink helyesírására vonatkozó alapvető tudnivalókat.

Azt is rögzítettem, hogy elengedhetetlennek tartom tanítóink és magyartanáraink, kiváltképp főiskolai és egyetemi hallgatóink tájékoztatását a magyar mint idegen nyelv diszciplína alapvető elméleti és gyakorlati kérdéseiről a tanító- és magyartanárképzés rendszerébe építve, foglalva.

Irodalom

- Balogh Judit 2000. Az igeekötő. In: Keszler Borbála (szerk.): *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest. 264–267.
- Bokor József 2004. Az igeekötő. In: A. Jászó Anna (főszerk.): *A magyar nyelv könyve*. (Hetedik, átdolgozott és bővített kiadás.) Trezor Kiadó. Budapest. 245–247.
- Chikán Ildikó – Csonka Csilla – Garay Melinda 2003. *Magyar nyelvkönyv – közgazdász szakirány I–II*. Balassi Intézet. Budapest.
- ÉrtSz. = Bárczi Géza – Országh László (főszerk.) 1986. *A magyar nyelv értelmező szótára H–Kh*. (III.) Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Gordos Katalin – Varga Virág 2012. *Miénk a vár!* (Balassi-füzetek 1.) Balassi Intézet. Budapest.
- Hoffmann Zsuzsa 2002. *Igéző-szótár (Igeekötős igék angol megfelelőikkel)*. Debreceni Nyári Egyetem. Debrecen.
- H. Tóth István 2004. Néhány adat a magyar igeekötő természetének láttatására (a magyar nyelvet idegen nyelvként tanulóknak). In: Guszkova, Antonyina – H. Tóth István: *Közös célunk: a tudomány művelése (Tanulmánykötet Szíj Enikő köszöntésére a Lomonoszov Egyetem Filológiai Fakultásáról)*. TTS. Moszkva. 18–25.
- H. Tóth István 2008. A magyar igeekötők az anyanyelv-pedagógiai folyamatokban (Hozzájárulás a tanítás és a tanulás szervezéséhez). *Módszertani Közlemények* 5: 218–228.
- H. Tóth István 2013. Háttérismereti vázlat az igeekötők tanításához (Háttérismeretek és anyanyelv-pedagógiai javaslatok az igeekötők tanításához I.) *Csengőszó* 2: 22–28.
- H. Tóth István 2013. Az igeekötők alakja, jelentése és szerepe a szókincsben (Háttérismeretek és anyanyelv-pedagógiai javaslatok az igeekötők tanításához II.) *Csengőszó* 3: 38–42.

- H. Tóth István 2014. Az igekötős igék a mondatokban és a szövegekben (Háttérismeretek és anyanyelv-pedagógiai javaslatok az igekötők tanításához III.) *Csengőszó* 1: 14–22.
- Máté József 2001. *Igéző. Igekötős igék gyakorlókönyve*. Debreceni Nyári Egyetem. Debrecen.
- Pátrovics Péter 2002. Néhány gondolat a magyar igekötők eredetéről, valamint aspektus- és akcióminőség-jelölő funkciójuk (ki)alakulásáról. *Magyar Nyelvőr* 4: 481–489.
- Sólyom Réka 2016. Napjaink néhány *be* igekötős neologizmusának szemantikája. *Tanulmányok (Novi Sad)* 1: 35–48.
- Szili Katalin 1985. *Az igekötő és az igekötős ige mibenlétéről*. Dolgozatok a magyar mint idegen nyelv és a hungarológia köréből 7. ELTE BTK Központi Magyar Nyelvi Lektorátus. Budapest.
- Szili Katalin 1995. *Az igekötős igék képzéséről: elméleti fejtegetések és gyakorlati vizsgálatok*. ELTE BTK Központi Magyar Nyelvi Lektorátus. Budapest.
- Szücs Tibor 1999. *Magyar–német kontrasztív nyelvészet a hungarológiában (a magyar mint idegen nyelv és kultúra közvetítésében)*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
- Varga Éva 1996. Az igekötőkről. *Intézeti Szemle* 1. Kodolányi János Intézet. Budapest. 34–42.